

Мария Антонова СПАСОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ (България, Велико Търново)
spasovam@mail.ru

„Избрано от Шестодневника Златоустаго“ (Извлечения от беседа 3 и беседа 4 на Златоустовия Шестоднев в Хил489)

Съществуването на славянски превод на тълкуванията на Йоан Златоуст върху Книга *Битие*, известни и с названието *Шестоднев*, устойчиво се наложи в славистиката [Турилов 2010: 235]. След публикуването на каталозите на славянските ръкописи, които се съхраняват в атонските манастири, стана известно, че ркп. № 19 от библиотеката на Зографския манастир (нататък *Зогр19*), среднобългарски, трета четвърт на XIV в., в първата си част съдържа книга *Гл҃маа шестодннїѣ* [Райков и др. 1994: 37–38, № 19]. Това мнение не се прие за безспорно от съставителите на следващите каталози и справочници [Иванова 2008: 71–72; Турилов, Мошкова 1999: 319, № 802; 2016: 369–370, № 802]¹. С въвеждането в научно обращение на *Зогр19* (включва 16 от 67-те беседи) започна проучването на езика на превода на непълния Златоустов *Шестоднев*. Оказва се, че това е единственият известен засега препис, в който се пази неизследван старобългарски превод на Йоан-Златоустовия *Шестоднев* (нататък *ЙоЗлШ*). Текстът е претърпял редактиране на морфосинтактично равнище, но е съхранил в значителна степен лексиката на първоначалния превод, пази следи и от граматически архаизми [Спасова 2020; 2020б; 2020в].

Втората насока в изследването на славянския *ЙоЗлШ* е свързана с пълния превод на всичките 67 слова, но проучванията са още на начален етап. Запазен е само в сръбски преписи и въз основа на това, както и на приписките в Син. № 36 и Син. № 37, ГИМ, 1425/1426 г., е наложено мнението, че преводът е сръбски и е дело на Яков Доброписец [Горский, Невоструев 1857: 45–53; Турилов 2010: 235]. Отговор на въпроса *къде и кога* е извършен първоначалният превод на пълния *ЙоЗлШ* може да се получи единствено след задълбочено изследване на езика му на текстологическо, граматическо и лексикално равнище. Правопис и превод не са равнозначни и това се потвърждава от резултатите, получени при сравнението на откъси от *Зогр19* и съответстващите им откъси от пълния превод на *ЙоЗлШ*: те не са в подкрепа на съществуващата теза, че преводът на пълния *ЙоЗлШ* е сръбски [Спасова 2020: 116–123]. Разбира се, това е само сондажни проучване: тепърва предстои да бъдат изследвани задълбочено всичките 67 беседи, като първите 16 е целесъобразно да се сравнят с 16-те беседи в *Зогр19*.

Третата насока в научните изследвания на славянския превод (преводи?) на *ЙоЗлШ* е свързана с проучването на слова, включени в състава на минейно-триодни панигирици („гържественици“ по руската терминология), които

¹ Преглед на съществуващите становища по този въпрос вж. у [Спасова 2020: 80; 2020а: 56, бел. 12].

съдържат в наслова си сведението, че са извлечения от Златоустовия *Шестоднев*. Интересът ми към тези слова ексцерпти е давнашен, но те станаха обект на изследванията ми едва след като разполагах вече с дигитални копия от ръкописите, съдържащи славянски превод на *ЙоЗлШ*: *Зогр19*², *РМ4/2*³ и *Хил402/403*⁴. Засага разполагам с три статии, които съдържат в наслова си указанията, че са извлечения от Златоустовия *Шестоднев*, поместени в сборници: 1) *ꙗѡа злѡꙋстаѣ ꙗѡ шестоꙋднѣника (МДА.1.48, л. 28а2–29а1)*⁵; 2) *ꙗѡ избрано ꙗѡ шестоꙋднѣвнѣка злѡꙋстаѣо вѣѣда, ꙗѡ* (*Хил489, л. 32–32б*)⁶; 3) *ꙗѡа злѡꙋстаѣ ꙗѡ шѣтоꙋднѣника (НИМ24, л. 28а–29а)*⁷. Проучването на тези слова е от значение, защото имат отношение към решаването на основните въпроси: *кога* и *къде* е извършен първоначалният превод на *ЙоЗлШ*, колко славянски превода има, какви версии на превода (преводите?) съществуват.

Обект на настоящото изследване е втората статия, ексцерпт от *ЙоЗлШ*. Поместена е в *Хил489*, сръбски сборник от XVII в., в чийто състав са включени извлечения от минейни и триодни панигирици за цялата година. Кл. Иванова представя подробни сведения за този ръкопис, както и преглед на библиографията, свързана с него [Иванова 2008: 152; 377–378]. Тя посочва, че словото е „Извлечение от Трета беседа върху Битие. Йоан Златоуст. PG 53, част от текста на col. 36 и 37(?)“ [Иванова 2008: 377]. Всъщност, както ще стане видно по-нататък, статията в *Хил489* включва ексцерпти от *беседа 3* (PG 53, col. 36, 37, 38) и от *беседа 4* (PG 53, col. 39, 40, 45–46).

Задачите на изследването са конкретни: а) да се сравнят откъсите от *беседа 3* и *беседа 4* на гръцки по PG (нататък *Г*) и на славянски по *Зогр19* (нататък *З*), *Хил489* (нататък *Х*) и *РМ4/2*⁸ (нататък *Р*); б) да се провери от кой превод (версия на превод?) на *ЙоЗлШ* са извлеченията в *Хил489*: от непълния ранен старобългарски превод, известен само по единствения засега препис *Зогр19*, или от пълния превод, представен по *РМ4/2*; в) да се провери има ли връзка между ранния непълен превод по *Зогр19* и пълния превод по *РМ4/2* чрез сравнение на специфични и редки думи, както и по текстологически маркери (пропуски, добавки, грешки или деформации, резултат от трансмисията на текстовете);

² Благодарна и признателна съм на братството на Зографския манастир и лично на библиотекаря йеродякон Атанасий за предоставените ми дигитални кадри от л. 1–1036 в Зогр19.

³ Дигитално копие от РМ4/2 (39) ми бе предоставено от Дигиталния архив „Българска ръкописна книга“ при Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Искрена благодарност изказвам на братството на Рилската света обител и на ДА БРК за възможността да работя с копие от този ръкопис. Е. Спространов датира РМ4/2 XVI в. [Спространов 1902: 80–81], но уточнената датировка 1481 г. принадлежи на А. Турилов [2010: 235].

⁴ Изказвам искрената си благодарност на братството на Хилендарската света обител и на Хилендарската библиотека при Центъра за средновековни славянски проучвания в Държавния университет, Охайо (САЩ) за предоставеното ми дигитално копие от *Хил. 402* и *Хил403*, както и на кадрите от л. 32а – 32б на *Хил489*.

⁵ Статията се оказва откъс от беседа 11 на Златоустовия *Шестоднев* [Спасова 2020б].

⁶ Всъщност текстът включва два ексцерпта от беседа 3 и от беседа 4 на Златоустовия *Шестоднев*.

⁷ Този текст от *НИМ24* не е фрагмент от Златоустовия *Шестоднев*, а е анонимна статия, която се открива и в *Тълковната палей* [Спасова 2020г].

⁸ Разполагам с преписите *РМ4/2* и *Хил402* на пълния превод на *ЙоЗлШ*, но понеже те са изцяло еднакви, работя с *РМ4/2* заради по-доброто качество на дигиталното копие.

г) да се провери дали късният препис Хил489 представя достоверно архетипа на превода, или наслаганите промени при трансмисията са го отдалечили от него.

Откъсът от *X* се сравнява и с гръцкия текст по PG, и със съответстващите му части от *беседа* 3 и *беседа* 4 в *З* (версия А) и в *Р* (версия Б). В *З* върху преписания вече текст са нанесени корекции на цели думи или на части от думи и тук поправките се дават с подчертаване. Когато в *X* са налице пропуски в превода на гр. текст в сравнение с *беседа* 3 и *беседа* 4, те се оградят в квадратни скоби. Разночетенията между версия А и версия Б са на всички равнища и след извличането им от *З*, *X* и *Р* те се разпределят в три групи: *текстологически*, *граматически* и *лексикални*.

<1> извлечение от *беседа* 3

Г: Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ περισπούδαστος, ὡς ψυχῆς σωτηρία. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων, «Ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (1 Τιμ 2:4) καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Θεὸς φησιν· «Οὐ θελήσει θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν» (Ἰез 18:23). Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν κτίσιν ταύτην ἅπασαν παρήγαγε, καὶ ἡμᾶς ἐδημιούργησεν, οὐχ ἵνα ἀπολώμεθα, οὐδὲ ἵνα εἰς κόλασιν ἡμᾶς παραλέμψῃ, ἀλλ' ἵνα σώσῃ, καὶ τῆς πλάνης ἐλευθερώσας τῆς βασιλείας τὴν ἀπόλαυσιν ἡμῖν δωρήσῃται. (PG 53, 36);

З: ннчтѡже оубо тако бѡу рндрьзостнѣе, іако дѡш спѣнне· н въпнеть павель глѣ· хотѣн всѣ ѡлкы спастн· н въ разѡмь истннѣ прнтн· н пакы самь бѣ глеть· не хотѣннемь хошѣ смрѣти грѣшномуу, іако еже ѡбратнтн сѧ н живѣ быти емѣ радн бо сего, н тварь снѧ всѣ рнвѣ н нѧ съдѣл· не да погыбнемь, ннже да въ мжкѣ нѧ послеть, нж да спеть· н рѣльстн свѡбожѣ, црѣвна наслаж^{деніе} намь подд· (156–16a);

Х: Ннчтѡже вѡ, снѣе бѣн тьцѧтелнѣе, іакоже дѡше спѣннїе· и въпнїе павель глѣ· нже хѡще (!) всѣмь ѡлкѡ спѣти се· и въ разѣ истннны прїити· и пакы сѧ бѣт глѣ· не хѡшѣ хотѣннїе смрѣти грѣшникѣ, іако еже ѡбратнтн се емѣ и живѣ быти· сего рѧ и тварь сїю всѣ прїведе· и нѧ съдѣл^{ствова}· не іако да погыбнѣ· ннже да въ мжкѣ нѧ послѣ, нѣ да спеть· и ѡ лѣстн нѧ избавль, црѣвіѧ наслажѣнїе нѧ дарѣт (32a);

Р: ннчтѡ вѡ снѣе бѣн тьцѧтел^{нѣе}, іакоже дѡше спѣннїе· и въпнїет пав^{ль} глѣ· нже хѡшѣ всѣмь ѡлкѡмь спѣти се· и въ разѣмь истнн^{ны} прїити, и пакы самь бѣ глеть· не хотѣннїе хошѣ смрѣти грѣшнннчн· іако еже ѡбратнтн се емѣ и живѣ быти· сего вѡ радн и тварь сїю всѣ прїведе· и насъ съдѣтел^{ствова}· не іако да погыбанѣ· ннже да въ моу^{кѣ} нѧ послеть, нѣ да спѣеть· и ѡ лѣстн нѧ избав^{ль}, црѣвіѧ наслажѣнїе намь дарѡуеть (126–13a).

Разночетения:

Текстологически: οὐ θελήσει θέλω *ЗР* не хотѣннемь хошѣ⁹ — *X*: не хѡшѣ хотѣннїе; τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν *З* еже ѡбратнтн сѧ н живѣ быти емѣ — *ХР* еже ѡбратнтн се емѣ и живѣ быти (словоредни промени); τῆς πλάνης ἐλευθερώσας *З* рѣльстн свѡбожѣ — *ХР* ѡ лѣстн нѧ избавль (нѧ е добавка);

Грамматически: ψυχῆς σωτηρία *З* дѡш спѣнне (дат. прнт.) — *ХР* дѡше (=доушѧ) спѣннїе (род. прнт.); ὁ θέλων *З* хотѣн — *ХР* нже хѡшѣ; τῆς πλάνης

⁹ Когато примерът в два от преписите е еднакъв, дава се само по единия препис.

ἐλευθερώσας 3 прѣльстн свобожѣ (архаична употреба на *rod.* безпредл. за от-деляне) — *XP* ѿ λῆστι (+нѧ) избавль (*rod.* след предлог ѿ); τοῦ ἁμαρτωλοῦ в трите преписа се предава различно: 3 — грѣшномоу *X* — грѣшникѣ *P* — грѣш-ничи (предпочитанието на *прил.* на -*ъ* е преславска особеност); ἀληθείας 3 истинѣ — *XP* ѿстинъни; ἐλευθερώσας 3 свобожѣ — *XP* избавль (архаични форми със суфикс -*ъш-* за *мин.деят.прич.* от *глагол.* на -*ити*);

Лексикални: περισπούδαστον 3 прндръзостнѣ (засага придръзостънѣ като превод на περισπούδαστος е хапакс: не се фиксира в лексикографските спра-вочници или в лексикални индекси) — *XP* тъшѧтелинѣ; ἐδημιούργησεν 3 съдѣл — *XP* съдѣтелѣствова; τῆς πλάνης 3 прѣльстн — *XP* λῆστι; δωρήσεται 3 подѧ — *XP* дароуѣтъ.

<2> извлечение от беседа 3

Г: Τοῦτο γὰρ ἡμῖν καὶ σωτηρίας ὑπόθεσις γενήσεται, ὅταν μὴ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον σπουδάζωμεν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸν πλησίον ὠφελῶμεν, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν χειραγωγῶμεν. Καὶ ἵνα μάθης, ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν τὸ δυνηθῆναι μετὰ τῆς οἰκείας σωτηρίας καὶ ἕτερον κερδᾶναι ἄκουσον ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγον-τος τοῦ προφήτου· «Ὁ ἐξάγων τίμιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσται» (Иер 15:19) (PG 53, 36);

З: снѣ во намѣ, ѡ спѣнна вина бждѣтъ. егда не ѡ себѣ тъкмо дръзаемь, нж егда н ближнѣго ползочемь. н къ истинѣ^{омѣ} пжтню навѣемь. н яко да навѣкнешн елнко, ѣ блго, еже възмоушн по своеемь спѣннѣ ѡного прнхврѣстн, слышн ѿ лица бѣа глѧщюу прркоу. изводан ѡное ѿ недѣннаго, яко оуста моа бждѣтъ. (16а);

Х: се во нѧ ѡ спѣннѣю вина бываѣ. егда не ѡ самѣ себѣ тѣѣю спѣшиѣ, нѣ егда ѡ ближнѣаго ползѣѣ. ѡ къ ѿстинномѣ пѣти рѣководѣствоуѣ. ѡ да навѣкнешн елнко ѣ блго ѡще ктѣ възмоуѣ съ своѣ спѣннѣ ѡ ближнѣаго придобѣти, слыши ѿ лица бѣѣа глѧщѣ прркѣ. изводен ѡное ѿ недѣннаго, яко ѡста моѧ бждѣ. (32а);

Р: сѣ во намѣ ѡ спѣннѣю вина бываѣ. егда не ѡ самѣ тѣѣю спѣшимь, нѣ егда ѡ ближнѣаго ползѣѣ. ѡ къ ѿстинномѣ поѣти рѣководѣствоуѣ. ѡ да навѣкнешн елнко ѣ блго ѡще ктѣ възмоуѣ съ своѣмь спѣннѣ ѡ ближнѣаго придобѣти, слыши ѿ лица бѣѣа глѧщѣ прркоу. изводен ѡнѣстное ѿ недѣннаго, яко оуста моѧ боудѣтъ. (13а).

Разночтения:

Текстологически: μὴ ὑπὲρ ἑαυτῶν 3 не ѡ себѣ — *X* не ѡ самѣ себѣ — *P* не ѡ самѣ; τὸ δυνηθῆναι μετὰ τῆς οἰκείας σωτηρίας καὶ ἕτερον κερδᾶναι 3 еже възмоушн по своеемь спѣннѣ ѡного прнхврѣстн (преводѣт следва точно гр. текст) — *XP* ѡще ктѣ възмоуѣ съ своѣмь спѣннѣ ѡ ближнѣаго придобѣти (преводѣт или е по друг гр. образец, или е по-свободен; ѣтеρον е предадено с ближнѣаго);

Грамматически: γενήσεται 3 бждѣтъ — *XP* бываѣ; τῆς ἀληθείας 3 (коригирана първична форма истинѣ до истинѣ^{омѣ} — *XP* ѿстинномѣ; ὁδὸν 3 пжтню (ино-вационна форма по -*jo-* основи — доказателство, че текстѣт в 3 е бил редактиран на морфосинтактично равнище) — *XP* поѣти (формата на пжтъ е по старите -*ѣ-* основи);

Лексикални: σπουδάζωμεν 3 дръзаемь (преводѣт е верен — σπουδάζειν е многозначен глагол, т. е. преводачѣт владеет отлично грѣчки) — *XP* спѣшимь;

χειραγωγῶμεν 3 навѣмь (преводът е по-точен, защото в гр. текст значението е 'насоча, упътя') — *XP* ροῦκωβόδ'στωγιῆ; κερδᾶναι 3 прнѡврѣстн — *XP* придобѣти;

<3> извлечение от *беседа 3*

Г: Ὁσφ γὰρ ψυχῇ σώματος κρείσσων, τοσοῦτω τῶν χρήμασι βοηθούτων τοῖς δεομένοις οὗτοι μειζόνων ἀξιοῦνται τῶν ἀμοιβῶν οἱ διὰ τῆς παραινέσεως καὶ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας τοὺς ραθύμους καὶ ἀναλεπτωκότας ἀνάγοντες ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, καὶ δεικνύντες τῆς μὲν κακίας τὸ δυσειδέες, τῆς δὲ κατὰ Θεὸν ἀρετῆς τὴν πολλὴν εὐμορφίαν. (PG 53, 37);

З: елнко во дша тѣлесε λοῦψнн, толноко вешн помагаашнхъ нѣкоа трѣвоѣтъ· сн болшаго спѣлѣат са въздаанннѧ· нже оуѣщаннемь н ѡастынмь пооу҃ченнемь лѣннвнѡ възлѣгаашжѡ вѡводашнн на правын пжтъ· н повѣдатеλε же· еже зловѣ, стыдноε· а еже по бѣ добродѣтелн, бл҃гоаханне· (16б);

Х: ѣліко во дша тѣлесε нѣ лѡψнн, по толікѡ бол'ши соῦ мѡгѡшнн помагати трѣбѡщнн, н велікн сн спѣлѡнѡт се поуѣстнн· ѡже наказан'мнн н ѡестымнн под҃веннн лѣннвнѡ н ннспѡнщнн, навѡдѣше на прѡвы поῦтъ· н показѡщнн ѡмь, ѡтѡ нѣ злѡбы лѡтоε· ѡтѡ же лн нѣ по бѣ добродѣтели мнѡго слѡкоε: (32а–б);

Р: ѣліко во дша тѣлесε нѣ лоῦψнн· по толікѡ бол'ши соῦ мѡгѡшнн помагати трѣбѡщннмь, н велікн сн спѣлѡнѡт се поуѣстнн· ѡже наказан'мнн н ѡестымнн под҃вен'мнн лѣннвнѡхъ н ннспѡнщнн, навѡдѣшнн на прѡвы поῦтъ· н показѡщнн ѡтѡ нѣ злѡбы лѡтоε· ѡтѡ же лн нѣ по бѣ добродѣтели мнѡго слѡд'коε · (13б).

Разночтения:

Текстологически: тоσοῦτω τῶν χρήμασι βοηθούτων τοῖς δεομένοις 3 толноко вешн помагаашнхъ нѣкоа трѣвоѣтъ (преводът нѣкоа трѣвоѣтъ срещу тоῖς δεομένοις не предава точния смисъл) — *XP* по толікѡ бол'ши (χρήμασι — грешка?) (+ соῦ мѡгѡшнн) помагати трѣбѡщннмь (неточен и неясен превод); οὗτοι μειζόνων ἀξιοῦνται τῶν ἀμοιβῶν 3 сн болшаго спѣлѣат са въздаанннѧ (верен превод) — *XP* н велікн сн спѣлѡнѡт се поуѣстнн (преводът на τῶν ἀμοιβῶν с поуѣстнн е неточен); οἱ διὰ τῆς παραινέσεως καὶ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας τοὺς ραθύμους καὶ ἀναλεπτωκότας ἀνάγοντες ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν 3 нже оуѣщаннемь н ѡастынмь пооу҃ченнемь лѣннвнѡ възлѣгаашжѡ вѡводашнн на правын пжтъ (и формално, и смислово преводът е верен) — *XP* ѡже наказан'мнн н ѡестымнн под҃веннн лѣннвнѡхъ н ннспѡнщнн, навѡдѣше (*P* навѡдѣшнн) на прѡвы поῦтъ (преводът не следва буквално гръцкия текст); καὶ δεικνύντες 3 повѣдатеλε — *X* показѡщнн (+ ѡмь без основание в гр.) — *P* показѡщнн; τὴν πολλὴν 3 ε — *XP* мнѡго;

Граматически: гръцките изречения с елипса в 3 също са елиптически, а в *XP* са копулни: тоσοῦτω τῶν χρήμασι βοηθούτων 3 толноко вешн помагаашнхъ — *XP* по толікѡ бол'ши соῦ мѡгѡшнн помагати; τῆς μὲν κακίας τὸ δυσειδέες 3 еже зловѣ, стыдноε — *XP* ѡтѡ нѣ злѡбы лѡтоε; τῆς δὲ κατὰ Θεὸν ἀρετῆς 3 а еже по бѣ добродѣтелн — *XP* ѡтѡ же лн нѣ по бѣ добродѣтели; τῆς παραινέσεως καὶ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας 3 оуѣщаннемь н ѡастынмь пооу҃ченнемь (*твор. ед. ч.*) — *XP* наказан'мнн н ѡестымнн под҃вен'мнн (*твор. мн. ч.*); τοὺς ραθύμους καὶ ἀναλεπτωκότας 3 лѣннвнѡ (ε καὶ) възлѣгаашжѡ (употреба на форми за *вин.* при одушевеност е архаична особеност) — *XP* лѣннвнѡхъ н ннспѡнщнн (по-нови *род.-вин.* форми при одушевеност); κακίας 3 зловѣ (*дат. прит.*) — *XP* злѡбы (*род. прит.*);

Лексикални: χρήμασι 3 вещи — *XP* бол'ши (това е грешка, допуснатата на много ранен етап и е доказателство, че пълният превод в сръбския препис е копие от български антиграф: сръбският книжовник е смесил *същ.* вещи/вещи с *прил. сравн.ст.* ващини и го е предал с бол'ши); ἀμοιβῶν 3 въздавания — *XP* почвст'и (неточно); παραινέσεως 3 οὐβ'εψανнемъ — *XP* наказан'ни; ἀναπεπτωκότας 3 възл'εγααщжа — *XP* нисп'ающ'и; ἀνάγοντες 3 въвод'ащени — *X* навод'еце — *P* навод'еци'и; δεικνύντες 3 пов'εдатели — *XP* показ'ающ'и; δυσειδές 3 стыд'ное — *XP* люто'е; εὐμορφίαν 3 бл'гоуханне — *XP* сл'д'коне.

<4> извлечение от *беседа 3*

Г: Τίνα δὲ ἐστὶ τοῦ διαβόλου τὰ βέλη; Αἱ πονηραὶ ἐπιθυμίαι, οἱ ἀκάθαρτοι λογισμοί, τὰ πάθη τὰ ὀλέθρια, θυμός, βασκανία, φθόνος, ὀργή, μῖσος, χρημάτων ἐπιθυμία καὶ ἡ ἄλλη ἅπανα ῥαθυμία. Ταῦτα, φησὶν, ἅπαντα σβέσαι δυνήσεται ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος. Καὶ τί λέγω σβέσαι; Καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτὴν τοῦ πολεμίου ἀποτεμεῖν δυνήσεται. (PG 53, 38);

З: УТО ЖЕ СЖТЬ ДНАВОЛОУ СТР'ЕЛЫ. ЛЖКАВАА ЖЕЛАННА. НЕУНСТЫА МЫСЛИ СТРАСТН Г'ВБНТЕЛНЫА. П'РОСТЬ. НЕНАВН'. ЗАВНТЬ. ГН'ЕВЬ. МРЪЗОСТЬ. НИЖННОМЪ ЖЕЛАННЕ. СНА Р'Е ШГАСНТИ ВЪЗМОЖЕТЬ, МЕНЬ Д'ХОВНЫН. Н УТО Г'ЛА ОУГАСНТИ. Н ГЛАВЖ СЖПОСТАТА Ш'ЕЩИ ВЪЗМОЖЕТЬ. (176);

Х: УТО ЖЕ СОУ Д'ІАВОЛІЕ СТР'ЕЛЫ; ЛЖКАВОЕ ЖЕЛАНІЕ. НЕУТНАГО МЫШЛЕНІА. С'РТИ Г'ВБЫТЕЛ'НЫЕ. П'РОСТЬ. ЗАВИСТЬ. НЕНАВИСТЬ. ГН'ЕВЬ. ЛЬСТЬ. ИМ'ЕНІИИ ЖЕЛАНІЕ. И ВЪСАКО ИНО РАСЛАБЛЕНІЕ. С'ІА ВЪСІ МОЖЕ ПОГАСІТИ, Д'ХА М'ВУЬ, ИЖЕ ИЕ Г'ЛЪ Б'ЖІИ. И ГЛАВШ РАТНИКШ Ш'ЕЩИ МОЖЕ ~ (326);

Р: УТО СОУТЬ Д'ІАВОЛІЕ СТР'ЕЛЫ; ЛЖКАВОЕ ЖЕЛАНІЕ. НЕУСТАА ПОМЫСЛЕНІА¹⁰. С'РТЫ Г'ВБІТЕЛ'НЫЕ. П'РОСТЬ. ЗАВИСТЬ. НЕНАВИСТЬ. ГН'ЕВЬ. ЛЬСТЬ. ИМ'ЕНІИИИ ЖЕЛАНІЕ. И ВЪСАКО ИНО РАЗ'СЛАБЛЕНІЕ. С'ІА ВЪС'А Р'Е МОЖЕ ПОГАСІТИ, ИЖЕ Д'ХА М'ВУЬ. И УТО Г'ЛЮ ПОГАСІТИ. И ГЛАВОУ САМОУЮ РАТНИКОУ Ш'ЕЩИ ВЪЗМОЖЕ (14а).

Разночтения:

Текстологически: в 3 ο και ἡ ἄλλη ἅπανα ῥαθυμία (възможно липсата да е била в гр. образец?) — *XP* и въсако ино раслабленіе; отлики и в превода, и в словоредата на θυμός, βασκανία, φθόνος, ὀργή, μῖσος 3 парость. ненавн'. завнть. гн'евь. мръзость — *XP* парость. завнть. ненавнсть. гн'евь. льсть; ἅπαντα 3 ο — *X* вс'и — *P* вс'а; φησὶν 3 ρε — *X* ο — *P* ρε; инверсия: σβέσαι δυνήσεται 3 шгаснти възможеть — *XP* мож'е погасити; ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος 3 мень д'ховнын — *X* д'ха м'вуб — *P* иже д'ха м'вуб; και τί λέγω σβέσαι; 3 н что г'ла оугаснти — *X* ο — *P* и что г'лю погасити; добавка само в *X*+иже ие г'ль б'ж'ии без основание в гр.; αὐτὴν 3 *X* ο — *P* самоую;

Грамматически: τοῦ διαβόλου τὰ βέλη 3 днаволоу (дат. прит.) стр'елы — *XP* д'іаволіе стр'елы (гр. род. → прит. прил. д'іаволіе — архаична особеност); πονηραὶ ἐπιθυμίαι 3 лжкаваа желанна (мн. ч.) — *XP* лжкавое желаніе (ед. ч.); χρημάτων ἐπιθυμία 3 ниженномъ (дат. мн.ч.) желанне — *XP* им'еніиини желаніе (род. мн. ч.); ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος 3 мень д'ховнын (гр. род. → прил. прит.

¹⁰ В *P* помысленіа над ы има знак за глоса и на полето е добавено шлж, т. е. думата е поправена на на помышленіа

Δῆλον — архаична особеност) — ХР Δῆλα μὲν (род. прит.); τοῦ πολεμίου
 З сжпостата (род. прит.) — ХР ράτνικῶς (дат. прит.);

Лексикални: λογισμοί З мысли — Х мышленїя — Р помыслинія/помышленїя;
 μῖσος З мръзостъ — ХР льсть; δυνήσεται З възможеть — ХР можѣ; σβέσαι З гга-
 снтн — ХР погасїти; τοῦ πολεμίου З сжпостата — ХР ράτннкῶς;

<5> извлечение от беседа 4 (в Зогр19 фрагментът е в беседа 3)

Г: Ὡσπερ γὰρ τὸ πεινῆν σωματικῆς εὐεξίας ἐστὶ σημεῖον, οὕτω καὶ τὸ περὶ τὴν
 ἀκρόασιν τῶν θεῶν λογίων ἐσπουδακέναι τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγείας τεκμήριον (PG
 53, 39);

З: ѝакоже во цѣгладо тѣлеснаго ѣсть зрѣвна знаменне, тако н еже о сслншани
 (19б) бѣствннхъ словесъ дръзжнн. еже по дши спенна знаменне (19а) — при
 преписването са били разменени страници?

Х: Ёже во алкати, тѣлеснаго зрѣвнѣ ѣ знаменїе. сїце по слоушанїи бжтвннхъ
 словесъ спѣшенїе, еже по дши зрѣвїа ѣ сказынїе :- (32б);

Р: ѣже во алкати, тѣлеснааго зрѣвїа ѣ знаменїе. сїце н о слоушанїи бжтвннхъ
 словесъ спѣшенїе, ѣже по дши зрѣвїа ѣ оуказанїе (15а).

Разночтения:

Текстологически: τὸ πεινῆν З цѣгладо (деформирана форма може би —
 второто а е корекция) — ХР алкати; τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγείας τεκμήριον З еже по
 дши спенна знаменне (ὑγείας → спенна неточен превод) — ХР еже по дши зрѣвїа
 ѣ сказынїе;

Грамматически: περὶ τὴν ἀκρόασιν З о сслншани — Х по слоушанїи — Р о
 слоушанїи; τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγείας τεκμήριον З по дши спенна знаменне (эллиптич-
 но изречение) — ХР по дши зрѣвїа ѣ оуказанїе (копулно изречение);

Лексикални: ἀκρόασιν З сслншани — ХР слоушанїи; ἐσπουδακέναι З дръзжн-
 нн — ХР спѣшенїе; τεκμήριον З знаменне — ХР оуказанїе.

<6> извлечение от беседа 4 (в Зогр19 фрагментът е в беседа 3)

Г: Μόνον ὑμεῖς, παρακαλῶ, «Μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν
 κατεργάζεσθε, (Фил 2:12) καὶ μηδεμίαν παρείσδυσιν δότε τῷ ἐχθρῷ τῆς σωτηρίας
 τῆς ὑμετέρας». Ὁρῶν γὰρ ὑμῶν νῦν τὸν πλοῦτον τὸν πνευματικόν, μέμνηе καὶ
 ἀγριαίνει, καὶ καθάπερ λέων ὠρυόμενος περιέρχεται ζητῶν τίνα καταπίη. Ἄλλ' ἐὰν
 νήφωμεν, οὐδενὸς περιέσται διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν.

β'. Τοιαῦτα γὰρ ἡμῶν τὰ ὄπλα τὰ πνευματικά, ἅπερ ἡμᾶς ἐνέδυσεν ἡ τοῦ
 Πνεύματος χάρις, [καθάπερ χθὲς ἐδιδάξαμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην]. Ἄν τοίνυν
 τούτοις διηνεκῶς ὤμεν πεφραγμένοι πάντα τὰ μέλη, οὐδὲν τῶν ὑπ' ἐκεῖνου
 ἀφιεμένων βελῶν καθικέσθαι ἡμῶν δυνήσεται, ἀλλ' ἄκυρα πρὸς αὐτὸν ἐπανήξει·
 ἀδάμαντος γὰρ ἡμᾶς στερρότερος ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις κατεσκεύασε, καὶ πάντη
 ἀναλώτους, ἐὰν βουλώμεθα. (PG 53, 40);

З: тѣвна въ молѣ вась съ страхомъ н съ трепетомъ свое спенне съдѣванте. н нн
 еднногo прнхода даднте врагѣ спенна вашегo. зрѣ во ваше богатѣство дхoвноe-
 мьстптѣ н сверѣпѣте. н ѝакоже львъ рыкаѣ веходнтѣ ншж когo поглынтѣ. нж аще
 трѣзвнн сѣ нн еднно(18б)гo вельѣтн радн блгодѣтн бнѣѣ. нщѣѣва во намъ оръжна
 дхoвнаѣ. ѝннже во нѣ облѣче дхoвнаѣ блгодѣ. [ѝакоже вѣра наoгнхoмъ вашѣ

любовь]· аще снми непрѣстанно ѣсмь огражденнъ въсѣмъ оуды, ни единомъ ѿ него пѣщаемомъ стрѣломъ, ѡстрѣлѣннѣмъ на възможеть· нж острѣншажъ къ нему ѿ ѡбрьзеть· адманта бо на твердѣншинхъ бѣна блгодѣтъ сътвори· и въсѣхъ вышшинхъ аще хоцемь· (20а);

Х: тѣвѣю вѣмлю съ страхомъ и трепетомъ свое спеніе съдѣвѣайте· и ни еди́нъ же въхѣдѣ даати врагѣ спеніа нашего· зрѣ бо ваше нѣна богатство дѣховное, вѣсѣет се и дивѣаетъ· и такоже лвъ, рыкае ѡвхѣдитъ, иски когѣ поглѣтити нѣ аще трѣзвѣимъ се, ничтоже придобѣде бжїею блгтїю· такова бо наша ѡрѣжїа дѣховнаа, иниже на ѡблеуе дѣа блгтъ· аще оубо сїми всѣгда бѣде ѡгражающе въсѣ оуды, ни еди́на же иже ѿ него пѣщаемы стрѣлѣ коснѣти се на възможѣ· нѣ бездѣлны к то́мъ възвратѣтъ се· адманта бо на твердѣншїи бжїа блгтъ ѡстрои· и въсмѣ неврѣженны аще въсхоцемь· ~ (32б);

Р: тѣвѣю вѣсь молю съ страхомъ и трепетомъ свое спеніе съдѣвѣати· и ни еди́нъ же въхѣдѣ даати врагоу спеніа нашего· зрѣ бо ваше нѣна богатство дѣховное, вѣсоуетъ се и дивѣаетъ· и такоже лвъ рыкае ѡвхѣди, иски когѣ поглѣтити· нѣ аще трѣзвѣимъ се, ничтоже придобѣде бжїею блгодатїю· Такова бо наша ѡрѣжїа дѣховнаа, иниже на ѡблеуе дѣа блгтъ, [такоже вѣра наоучїихъ вѣшоу любовь]· аще оубо сїми въсѣгда вѣде ѡгражающе въсѣ оуды, ни еди́на же иже ѿ со́ного поущаемы стрѣлѣ коснѣти се на възможѣ· нѣ бездѣлникъ то́мъ възвратѣтъ се· адманта бо на твердѣншїи бжїа блгтъ оустрои· и въсмѣ неврѣженныхъ аще въсхоцемь· (16а).

Разночтения:

Тектологически: Μόνον ὑμεῖς, παρακαλῶ 3 тѣвѣа вѣь молѣ васъ (в първоначалния превод формата вѣ за *вин. мн. ч.* е по гр. словоред, но е полуизличена и васъ е добавено след молѣ) — *ХР* тѣвѣю вѣсь молю; Μετὰ φόβου καὶ τρόμου 3 съ страхомъ и съ трепетомъ — *ХР* съ страхомъ и трепетомъ; катерυάζεσθε 3Х съдѣвѣайте (точен превод) — *Р* съдѣвѣати (ако преводачът е работил с четец на грѣцкия текст, може би слухово е възприел катерυάζεσθε като катерυάζεσθαι и е превел с инфинитив; възможно е обаче в съдѣвѣати да е изпуснато и при преписването.); νῦν 3 ѿ — *ХР* нѣна; τῆς ὑμετέρας 3 вашего — *ХР* нашего (неточно); οὐδενὸς περιέσται 3 ни единого ѡвѣати — *ХР* ничтоже придобѣде; οὐδὲν τῶν ὑπ' ἐκείνου ἀφιμένων βελῶν καθικέσθαι ἡμῶν 3 ни единомъ ѿ него пѣщаемомъ стрѣломъ ѡстрѣлѣннѣмъ на възможеть ‘нито с една от изстреляните от него стрели не може да ни устрели’ (смыслово верен, но свободен превод) — *ХР* ни еди́на же иже ѿ со́ного поущаемы стрѣлѣ коснѣти се на възможѣ ‘нито една от изстреляните от него стрели не може да се докосне до нас’; ἀλλ' ἄκυρα πρὸς αὐτὸν ἐπανήξει 3 нж острѣншажъ къ нему ѿ ѡбрьзеть ‘но с по-остра ще му отвърне’ (смыслово верен и образен превод) — *ХР* нѣ бездѣлни къ то́мъ възвратѣтъ се ‘но безсилни към него ще се върнат’; πάντη ἀναλώτους 3 въсѣхъ вышшинхъ (без да е сгрешен, преводът е доста свободен: ‘над всичко по-извисени’) — *ХР* въсмѣ неврѣженныхъ ‘напълно невредими’;

Грамматически: μηδεμίαν παρεϊσδυσιν δότε 3 ни единого прихода даднѣ (*род. при отрицание*) — *ХР* ни еди́нъ же въхѣдѣ даати (*вин.*, т. е. пренебрегнат *род. при отрицание*, а доте е предадено с инфинитив); ζητῶν 3 ншж — *ХР* иски; ζητῶν τίνα καταλίη 3 ншж когѣ поглѣтити (архаична форма за супин) — *ХР* иски

κόγο поглѣтити; διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν 3 радн бл҃годѣтн бнѣа — *XP* бж҃ією бл҃годатїю; ἡμῶν 3 намь (гр. форма за *rod. mn. ч.* → *dat. mn. ч.*) — *XP* н́аша (гр. форма за *rod. mn. ч.* → *prut. местоим.*); ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις 3 дх҃овнаа бл҃годѣ (гр. *rod.* → *pril.*) — *XP* дх҃а влѣтъ (гр. *rod.* → *rod. prut.*); ὅμειν πεφραγμένοι 3 ѣсмь огражденн (форма за *seg. вр.* от *вгыти* + форма за *мин. страд. прич.* е архаична особеност) — *XP* боудѣ ограждающе; πάντα τὰ μέλη 3 всѣмн оуды — *XP* всѣ оуды;

Лексикални: παρείσδυσιν 3 прнхода — *XP* вхчодъ; μέμνηе 3 мьститъ — *XP* вѣсоѣт^а се; ἀγριαίνει 3 сверѣпѣеть — *XP* дивіаѣтъ; τοιαῦτα 3 снцѣѣва — *XP* т́аковаа; διηνεκῶς 3 непрѣстанно — *XP* вѣсѣгда; καθικέσθαι 3 ѡстрѣлнн — *XP* коснѣти се; κατεσκεύασε 3 сътворн — *XP* оустроѣ; βουλώμεθα 3 хоцѣмь — *XP* вѣсхочѣмь;

<7> извлечение от *беседа 4*

В *X* ексцерпт <7> не следва точно текста в *3* и *P*: отделни части от гръцкия текст, които имат превод в *3* и *P*, в *X* са изпуснати (пропуснатите части са дадени в квадратни скоби).

Г: Δεῖται γὰρ ἡμῶν ἡ ψυχὴ ῥάθυμος οὕσα συνεχοῦς τῆς ὑπομνήσεως. Καὶ καθάπερ τὸ σῶμα τοῦτο καθ' ἐκάστην ἡμέραν δεῖται τῆς σωματικῆς τροφῆς, [ὥστε μὴ εἰς πολλὴν ἀσθένειαν ἐμπεσὸν ἀνευρέγητον κεῖσθαι.] οὕτω δὴ καὶ ἡ ψυχὴ χρῆζει τῆς πνευματικῆς τροφῆς [καὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας, ὥστε ἐν συνηθείᾳ τινὶ τῶν καλῶν γινομένην αὐτὴν, ἀχειρώτον λοιπὸν καταστῆναι ταῖς ἐπιβουλαῖς τοῦ πονηροῦ.]

ζ'. Καθ' ἐκάστην τοίνυν τὴν ἡμέραν ταύτης τὴν ἰσχὺν περιεραζώμεθα, καὶ ἑαυτοὺς διερευνώμενοι μηδέποτε διαλείπωμεν· καὶ λογοθέσιον ἑαυτοῖς ποιῶμεν, [καὶ τῶν εἰσαγομένων, καὶ τῶν ἐξαγομένων,] τί μὲν χρησίμως ἐφθεγξάμεθα, τί δὲ ἀργὸν ῥῆμα προηνέκαμεν, καὶ ἄλλιν, τί μὲν τῶν ἐπωφελῶν διὰ τῆς ἀκοῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσηγάγομεν, [τί δὲ τῶν βλάπτειν δυναμένων ἄλλιν εἰς ταύτην εἰσηνέκαμεν.] Καὶ τῇ μὲν γλώττῃ κανόνας τινὰς καὶ ὄρους ἐπιθῶμεν, ὥστε πρότερον διαμαρτυκᾶσθαι τὰ ῥήματα, καὶ οὕτω προφέρειν τοὺς λόγους· τὴν δὲ διάνοιαν παιδεύωμεν μηδὲν προίεσθαι τῶν βλαβερῶν (PG 53, 45–46);

3: пѡбаєт бо нашеи дши лѣниѣтн сжиши, ѡаство вѣспоминаннє· да іакоже тѣло сие на всѣмъ днь трѣбоѡеть тѣлеснѡа пищѡ, [іако да не въ многѣ недѡжѣ вѡпадше неогспѣшно лежи·] тако и дша, трѣбоѡеть дх҃овныа пищѡ· [и храворныа жижни· іако да въ ѡбычѣи нѣкоємь добрѣмь бивши еи, не аѡта проѡє съставитъ сѡ напасть· ми лѡкаѡааго·] на кѡждо дѡо днь, такоа крѣпостнѡа ѡпытаѡаним сѡ, и себе испытѡѡаше николиже не оскѡдѣмь· и словонстаѡаниє себе тѡворимь· [въѡдимыимь, и изѡдимыимь·] ѡто дѡо потрѣбѡо вѣщахѡмь, ѡто же ли празденъ глѡ произнесохѡмь и пакы, ѡто же полезнѣе, слоѡхѡмь въ дшѡ въѡдимь· [ѡто же пакостити могжшїи, пакы въ тѡ вѡнесохѡмь·] и азыкоѡ же, правила нѣкоа и оѡставы положїмь· іакоже прѡѡѣе оѡживати глѡаниа, и тако проносити словеса· мыслѡ же наказѡвати, не прохѡждати пакостьнаа· (246–25а);

X: трѣбѡет бо н́аша дша оуныла сѣщи, ѡѣстаго вѣспоминанїа· іакоже бо тѣло сїє на всѣакъ днь потрѣбѡ и мѡа тѣлесныє пище, сице оубо и дша трѣбѡеть дх҃овныє пище· на всѣакъ оубо днь т́аковѡю еи крѣпѡ сѡдѣѡан· и себе испытѡюще, никоѡаже,

прѣстанѣ· и словоистезаніе въ себѣ сътворай· что же по трѣбно провѣщахъ· и что празно слово произн^есѣхъ· и пакы, что же пользно ѿ слышаніа въ дшѣ вънесохъ· и языкъ же състави и прѣдѣ положи· такоже прѣвѣ прѣразсужати словеса, и тако произносити глы· мысль же накажи, ничесѣже произносити врдны: ↯ (32б);

Р: трѣветъ во наша дша оуныла соущи, вѣстаго въспоминаніа· и, такоже во тѣло сѣ на всакъ днь по трѣбѣ имѣ тѣлесныя пише· [да не въ мнѣгѣ немошь въпаднеть, и бездѣлно възлечитъ·] сѣце оубо и дша трѣветъ дховныя пише, [и изрѣчна жителства· іако да въ ѡбычан нѣкыи дѡврѣ^мъ бывшей, неврдима проуеетанѣ ѿ навѣтъ лѡкаваго·] на всакъ оубо днь таковою ии крѣпость съдѣваемъ· [и себѣ испытующе, никогаже прѣстанѣ· и словоистезаніе въ себѣ сътвораймъ, ѡ въхѡдешиихъ и исхѡдешии·] что же по трѣбно провѣщахъ· или что празно слово произнесохъ· и пакы· что же пользно ѿ слышаніа въ дшоу вънесохомъ· [что ли ѡтщегити мѡгущи, пакы въ тоу възложихъ^м·] и языкъ же състави нѣкыи прѣдѣль положи· іакѡ прѣвѣ прѣразсужати словеса, и тако произносити глы· мысль же накажи, ничесѣже произносити врдны· (20а–20б).

Разночтения:

Текстологически: ἡμῶν ἡ ψυχὴ 3 нашей дши — ХР наша дша; μηδέποτε διαλείπομεν 3 никогаже не оскѡдѣмъ (смыслово верен, но свободен перевод) — ХР никогаже прѣстанѣ; λογοθέσιον ἑαυτοῖς ποιῶμεν 3 словоистезаніе себѣ творимъ — ХР словоистезаніе въ себѣ сътвораймъ — переводът на гр. compositum λογοθεσία със словоистезаніе засега не се регистрира в нито един лексикографски справочник или лексикален индекс и е важно доказателство за общ архетип на двете версии на превода, защото присъства и в трите сравнявани преписа¹¹; τινὰς 3 нѣкоа — Х Ѳ — Р нѣкыи;

Грамматически: δεῖται 3 трѣветъ — ХР по трѣбѣ имѣ; τῆς σωματικῆς τροφῆς 3 тѣлеснѡ пише (вин.) — ХР тѣлесныя пише (род.); ταύτης 3 такоа (от архаичната форма на така ‘такава’ — ХР таковою (иновативна форма); ἑαυτοῖς ποιῶμεν 3 себѣ творимъ — ХР въ себѣ сътвораймъ; τῶν ἐπωφελῶν 3 полезнѣе — ХР пользно; διὰ τῆς ἀκοῆς 3 слоухомъ — ХР ѿ слышаніа; παιδεύομεν 3 наказовати — ХР накажи (архаична синтетична форма за 1 л. мн. ч., императив); μηδὲν προίεσθαι 3 не прохѡждати — ХР ничесѣже произносити (архаична форма ничесѣже на отриц. мест.); τοὺς λόγους 3 словеса (формата е по старите -es- основи) — ХР глы;

Лексикални: δεῖται 3 ѡбаетъ — ХР трѣветъ; ῥόθυμος 3 лѣнивѣи — ХР оуныла; οὕτω 3 тако — ХР сѣце; καθ’ ἐκάστην 3 на къждо — ХР на всакъ; περιεραζώμεθα 3 ѡпытаванн сѡ — ХР съдѣваемъ сѡ; ποιῶμεν 3 творимъ — ХР сътвораймъ; ἐφθεγξάμεθα 3 вѣщахомъ — ХР провѣщахъ; ῥῆμα 3 глы — ХР слово; εἰσηγάγομεν 3 въводи мъ — ХР вънесохомъ; κανόνας 3 правила — ХР състави; ὅρους 3 състави — ХР прѣдѣль; διαμαρτυρεῖσθαι 3 оуживати — ХР прѣразсужати; τὰ ῥήματα 3 гланиа — ХР словеса; προφέρειν 3 проносити — ХР произносити; τοὺς λόγους 3 словеса — ХР глы; τῶν βλαβερῶν 3 пакостнаа — ХР врдны.

¹¹ В Мин. февр. 24 сед. 3 се съдържа λογοθεσία, но думата е преведена със словоположение [Христов 2019: 510].

Славянският превод на откъса от *беседа 3* и *беседа 4* има две версии, представен в преписите *З* — *ХР*. Отликите са на всички езикови равнища, но съвпадащите части от текста между трите преписа са основание за предположението, че двете версии или възхождат към общ архетип, или книжовникът, извършил втория превод, е разполагал с ранния старобългарски превод. Версия А, запазена единствено по *Зогр19*, представлява старобългарски превод на 16 от 67-те беседи на Йоан-Златоустовия *Шестоднев*. Този ранен превод може би е останал недовършен или е бил пълен, но 51 от беседите не са се съхранили. Текстът е частично редактиран през XIV в. на морфосинтактично равнище, но е съхранил архаична лексика, редки думи и хапакси. Преводът на откъса по версия Б или е втори, самостоятелен славянски превод, дело на друг книжовник, или възхожда към съществуващия вече старобългарски превод, но е бил подложен на последователно, регламентирано и радикално редактиране. Сравнителното проучване на откъса по трите преписа обаче дава основание за предположението, че преводът по версия Б пази някои основни характеристики на превода по версия А: освен съвпаденията на лексикално равнище, в различна степен са се съхранили еднакви синтактични цялости, както и следи от граматически архаизми. Откъсът в *Хил489* е извлечение от *РМ4/2* и разликите между тези два преписа са незначителни. На места *Хил489* съдържа елементи от превода в *Зогр19*, различни от превода в *Р*. Макар че *Хил489* е късен препис, той е съхранил устойчиво и предава точно текста на версия Б: не е изненадващо (отдавна го твърдя!), че късните преписи са достоверен източник за проучването на първоначалния текст, бил той оригинален или преводен. Извлечените конкретни *текстологически*, *граматически* и *лексикални* факти са допълнителни доказателства, които ще послужат при цялостното проучване на славянския превод на Златоустовия *Шестоднев*, за да се отговори на въпроса: два превода (старобългарски и сръбски) ли съществуват, или пълният превод, запазен само в сръбски преписи, възхожда към ранен старобългарски превод. Предстои да се извърши огромна работа, свързана с този толкова богат книжовен източник, останал досега — по необясними причини! — извън ползрението на славистите. Резултатите от проучването на Златоустовия *Шестоднев* ще попълнят сведенията за южнославянската преводаческа практика, за историята на старобългарския (и сръбския?) книжовен език и ще обогатят с много нови лексикални единици славянския речников фонд.

ЛИТЕРАТУРА

- Горский А. В., Невоструев К. И. Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. Отд. 2. Ч. 1. М., 1857. 5+199 с.
- Иванова Кл. Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica. София: Издателство „Проф. Марин Дринов“, 2008. 720 с.
- Райков Б., Кожухаров С., Миклас Х., Кодов Хр. Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. София, 1994. 447 с.
- Спасова М. Беседа 11 от Златоустовия *Шестоднев* в Зогра. № 19 от библиотеката на Зографския манастир // Български език. 2020. № 67 (2). С. 79–118.
- Спасова М. **ЪДЪ**, **ЪДЪНЪ**, **ЪДЪНИКЪ** — лексикални маркери за идиолекта на старобългарски преводач от края на IX – средата на X в. Palaeobulgarica. 2020a. № 1 (44). С. 47–63.

- Спасова М.* Беседа 2 от Златоустовия Шестоднев в Зогра. № 19 // Преславска книжовна школа. Т. 20. Шумен, Издателство „Фабер“, 2020б. С. 115–155.
- Спасова М.* Откъс от беседа 11 от Златоустовия Шестоднев в български, руски и сръбски препис // Сборник с материалите от Международната научна конференция „Зографската обител сред атонската монашеска общност: исторически път и място за служение на словото“ 19–20 ноември 2019 г., СУ „Св. Климент Охридски“ София, 2020в (под печат).
- Спасова М.* Статия от НИМ24 — анонимна статия и в Тълковната палея // Седми международен колоквиум по старобългаристика. Сборник доклади / Съст. А. Тотоманова, Т. Славова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020г. С. 96–123.
- Спространов Е.* Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир. София, 1902. 136 с.
- Турилов А. А.* Иоанн Златоуст. Славянские переводы сочинений Иоанна Златоуста и их издания до XIX в. Почитание Иоанна Златоуста у южных славян и на Руси // Православная энциклопедия. Т. 24. Ч. 2. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2010. С. 232–238.
- Турилов А. А., Мошкова Л. В.* Славянские рукописи афонских обителей. Фессалоники, 1999. 490 с.
- Турилов А. А., Мошкова Л. В.* Каталог славянских рукописей афонских обителей (второ преработено издание). Београд, Чигоја штампа, 2016. 555 с.
- Христов И.* Гръцко-църковнославянски речник. Съставен от Иван Христов въз основа на Речник на църковнославянския език от архимандрит д-р Атанасий Бончев. Зографски манастир „Света гора“, 2019. 912 с.